

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVII

Св. 1–2 (2016)

САДРЖАЈ

Чланци

Правопис

- Која напомена о Белићевом правопису, и о Белићу лично (Поводом чланка Милована Витезовића, *Срби никада нису говорили сујски, нејо судски*, Политика, понедељак 25. јануар 2016, стр. 13) (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ) 1–9

Грамматика

- Могућност трансформације именичких синтагми с генитивом материје у синтагме с конгруентним придевским атрибутом (АЛЕКСАНДРА М. МАРКОВИЋ) 11–24
- Форицност присвојних заменица у антецеденту адјективне релативне клаузе (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ) 25–43

Лексикографија

- Концепција и структура општих једнојезичних школских речника српског као матерњег језика (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ) 45–57
- Новаковићева *Посланица* о његовању језика српског – њен карактер и значај за развој српске лексикографске мисли (НЕЂО Г. ЈОШИЋ) 59–71

Стилистика и прагматика

- Претпоставка комуникативне компетенције у (писаном) омеђеном дискурсу (СЛАВКО Ж. СТАНОЈЧИЋ) 73–84
- О појму политичког дискурса и жанровима у њему (СВЕТЛАНА М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ) 85–97

Сећања

- Митар Пешикан, О српском правопису и језичкој култури (МИЛИЦА РА-
ДОВИЋ-ТЕШИЋ)99–111

Прикази

- Слободан Павловић, *Узроци и механизми синтаксичких промена у српском
језику* (ТАМАРА Н. ЛУТОВАЦ)113–117
- Сања Ж. Ђуровић, *Укришћање глаголских врста у конјугацији глагола у савре-
меном српском језику* (АНЕТА А. СПАСОЈЕВИЋ)118–122

In memoriam

- Богдан Терзић (СРЕТО З. ТАНАСИЋ)123–125

УДК 811. 163.41(091)

НЕЂО Г. ЈОШИЋ
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)*

Оригинални научни рад
Примљен 23. марта 2016. г.
Прихваћен 24. маја 2016. г.

НОВАКОВИЋЕВА ПОСЛАНИЦА О ЊЕГОВАЊУ ЈЕЗИКА
СРПСКОГ – ЊЕН КАРАКТЕР И ЗНАЧАЈ ЗА РАЗВОЈ СРПСКЕ
ЛЕКСИКОГРАФСKE МИСЛИ**

Језичким списима Стојана Новаковића припада посебно место у развоју српске лексикографске мисли. У овом раду на систематичан начин анализирају се Новаковићева лексикографско-лексиколошка гледишта изражена у *Посланици* из 1888. године, утврђује се њен карактер и показује да овај спис (као дјело којим се практично утемељује Речник САНУ), чини својеврсни манифест у развоју савремене описне лексикографије код Срба.

Кључне речи: Стојан Новаковић, описни речник српског језика, лексикографија, лексикологија, лексикографска гледишта.

Уводне напомене

Од појаве Вуковог *Српског рјечника* из 1818. године (и његовог другог издања из 1852. године) као дјела које је на плану националне лексикографије код Срба имало сличну улогу какву је нешто касније код Руса имао Даљев *Толковый словарь живого великорусского языка*

* nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у цјелини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ка¹ – развој лексикографије код Срба, посебно оне усмјерене на израду обухватнијег описног рјечника српског језика, био је прилично неорганизован и слаб. Прилично дуг период који је у суштини потрајао до оснивања Српске краљевске академије (1886), може се окарактерисати као период лутања, период у којем су само на махове (у оквиру Друштва српске словесности и Српског ученог друштва као својеврсних претходника Академије), излагане неке лексикографске замисли.² Такве замисли, с обзиром на чињеницу да им нису претходиле озбиљније, обухватније и сређеније припреме (дакле, замисли без одређенога и правога тежишта), некако су брзо падале у воду.

Српска лексикографска мисао у највећем дијелу друге половине XIX вијека више је лутала и спотицала се о сопствену немоћ, него што је изналазила изгледна и опипљива лексикографска рјешења. Таквом стању увелико је допринио непријатни стицај околности који је покренуо Ђуру Даничића да 1867. године напусти Велику школу и пресели се у Загреб, гдје су отпочињале припреме за издавање *Рјечника хрвајскога или српскога језика*. Словећи као средишња фигура у српској науци о језику свога времена, Даничић је „потајно желео ... да речник изађе у Београду“ (Поповић М. 1949: 229). Када је посриједи поменути рјечник као дјело које се тек назирало у погледу грађе, обима, карактера итд., истовјетно осјећање изразио је и Даничићев сарадник Стојан Новаковић у писму упућеном Ватрославу Јагићу: „Ја желим да Ђура изради академички речник, као мало ко, али што би се то морало чинити баш у Загребу и што би још ради речника мо-

¹ *Толковъий словарь живого великорусского языка*, рјечник који је до данас доживио велики број издања (I изд. 1863–1866), Владимир Даљ је радио преко педесет година; рјечник садржи 200.000 ријечи, од тога је 80.000 сакупио сам аутор, а остатак је преузео из ранијих лексикографских дјела рускога језика (исп. Грицкат 1960а: 89).

² Тако се у извјештају Друштва српске словесности из 1852. године помиње *српски просјирани речник*, као обимно дјело које би Друштво требало предузети (исп. Грицкат 1960б: 213). Поред ове, било је и других замисли, ранијих и познијих. Овдје бих да се посебно помене Стејићев *Предлој за српски речник и српску драматичку*, невелик занимљив спис са снажним и по много чему модерним гледиштима на лексичку проблематику српскога језика. Спис је изнијет 1852. године на редовној сједници Друштва српске словесности и штампан у његовој публикацији (св. V, стр. 1–13). Стејићев *Предлој* помиње нпр. Ирена Грицкат (Грицкат 1960б: 213), а да он заслужује посебну пажњу и потанку анализу, показао је Љубомир Поповић (Поповић Љ. 1995).

рала њега изгубити наша Велика школа, то не знам“.³ Даничићева и Новаковићева сарадња на заједничким пословима која се унеколико открива из међусобне преписке,⁴ несумњиво би морала да буде од пресудног значаја што се Новаковић некако у то вријеме све снажније окретао језичкој науци, или ближе речено, лексикографској проблематици српскога језика и новијем језичком наслеђу српске средине. Оцртавајући улогу и значај Стојана Новаковића у нашој науци о језику, Р. Драгићевић је успоставила својеврсну параболу која спаја најзначајније личности српске језичке средине на размеђи XIX и XX вијека: „Да би се одредило место Стојана Новаковића у српској лингвистици, важно је осветлити однос међу карикама најважнијег ланца у историји србистике, а то је однос између Ђуре Даничића, његовог ученика Стојана Новаковића, затим Љубомира Стојановића, па Александра Белића“ (Драгићевић 2015: 2). Заокрет ка лексикографској и сродној проблематици нарочито се лијепо показао 1878. године, када се појавио *Олеџ* загребачкога рјечника. Оглед је дочекан на опречан начин: признање је стекао код Миклошића, Срезњевског и Новаковића, а углавном негативну оцјену дали су Ткалчевић и Пилепић (исп. Винце 1981: 393–396). Уз позитивну оцјену *Олеџа*, Новаковић је дао и неке замјерке и напомене и у закључном дијелу још једном горко зажалио „што су неудесне прилике донијеле, да тај посао Даничићев не издаје учено друштво моје отаџбине“ (Новаковић 1878: 213). Како је Српска краљевска академија основана убрзо послје тога (1886), код Срба су најзад створени повољнији услови за рад на пољу језика и националног рјечника. Брига о рјечнику (граматици и сл.), са језичких зналаца, какав је нпр. био Јован Стејић, могла је да се на прави начин пренесе на организован институционални ниво. Оснивање Српске краљевске академије можемо сматрати чином, а Новаковиће-

³ Писмо је упућено из Београда 1877. године, а В. Јагић га цитира у својој биографској књизи (исп. Јагић 1930: 363).

⁴ Један краћи период Даничићеве лексикографске активности у Загребу снажно је везивао Даничића (као творца концепције будућег Рјечника ЈАЗУ) и Новаковића. У писмима која су обично имала савјетодавни карактер, Даничић је био усредсређен на оно што је битно. Ево шта стоји у једном његовом писму: „Узмите преда се Давидовићеве новине ... и табак хартије; на хартији најприје запишите да су то ријечи које ће доћи из тих и тих новина ... па онда читајте редом новине: како наиђете на каку год ријеч, која може пристати у наш језик, нпр. *указ*, на ријеч у којој нема ништа против закона нашега језика, а ви је запишите на онај табак хартије и одмах додајте цијелу фразу у којој је, па онда додајте број стране ...“ (Књига ЂД: 302).

ву забринутост клицом свег наредног прегалаштва усмјереног ка стварању великог описног рјечника српског језика.

Представа о Даничићу као великом филологу распетом између Београда и Загреба, личности која је снагом свог научног ауторитета осујетила тежње да Рјечник ЈАЗУ буде утемељен на хрватском филолошком програму⁵ – као да је одлучујуће утицала на Новаковића да начини својеврстан заокрет и своју активност усмјери ка изради савременог рјечника српског језика. Таква визира могла би да буде спољашњи оквир за сагледавање Новаковићеве *Посланице*, њеног карактера и значаја у развоју српске лексикографске мисли. Овај обимни спис, насловљен као *Српска краљевска академија и његовање језика српској* (Новаковић 1888), имао је свој свечарски карактер – припреман је поводом стогодишњице рођења Вука Караџића а прочитан на свечаном скупу Краљевске академије 10. септембра 1888. године. Новаковићев спис ми ћемо да посматрамо изнутра, да утврдимо и анализирамо његов садржај, те сходно томе скицирамо и Новаковићево мјесто у развоју савремене описне лексикографије код Срба.

Међу Новаковићевим списима посвећеним његовању српског језика, *Посланица* има средишње мјесто. *Посланици* је претходио већ поменути Новаковићев одговор посвећен Даничићевом *Ојлегу* из 1878. године. Иза ње је слиједио предлог за прикупљање грађе (*Предлој Српској краљевској академији да се ошћочне куиљење грађе за академијски Српски Речник*), спис из 1893. године којим се иницира оснивање Лексикографског одсека као огранка са далекосежним значајем за свеколики наредни практични лексикографски рад под институционалним окриљем. У *Предлоју* је Новаковић сумирао своја лексикографска гледишта изложена у *Посланици*, одредио контуре савременог рјечника српског књижевног и народног језика како га је он (на основу лексикографских, општејезичких и културолошких схватања), могао да види, те у знатној мјери прецизирао смјернице његове израде. Зато ћемо даљу пажњу посвети Новаковићевој *Посланици* о његовању језика српског као његовом средишњем и најзначајнијем спису посвећеном лексикографској проблематици српског језика.

Новаковићева *Посланица*, уопштено речено, писана је неким специфичним стилем, она има снажан језички израз, зналачки је уте-

⁵ Опаску о југословенском обиљежју Рјечника ЈАЗУ Златко Винце је формулисао на сљедећи начин: „Није [Даничић] хтио, осим тога, да даде ‘свој труд и ум’ дјелу које би носило само хрватско обиљежје, а не југославенско“ (Винце 1981: 394, у фусноти).

мељена и углавном јасна у приличној мјери.⁶ На почетку овога списка Новаковић (поводећи се искуствима других националних академија на пољу језика и језичке културе), везу између академије и рјечника означава као нешто сасвим природно: „Иоле књижеван читалац знаће, како се већ са самом Академијом, са самим тако рећи њеним именом спаја мисао о обради језика, о речнику, о уздигнућу језика на виши научни и књижевни ниво“ (Новаковић 1888: 7). На саму *Посланицу* данас ваља да се гледа као на манифест нове српске лексикографске мисли, манифест њеног стремљења и њенога развоја. А питања која су зналачки опсервирана у њој, у приличној су мјери актуелна и данас, иако је од њеног свечаног подастирања у Академији српској прошао један вијек и једна његова четврт. Рјечник ће на основу Новаковићевог *Предлоја* бити практично утемељен 1893. у Лексикографском одсеку. Своју коначну концепцију, засновану махом на лексикографским гледиштима Александра Белића, рјечник ће да добије почетком друге половине XX вијека, када то дјело отпочне да излази под називом *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. Између Белићеве концепције и Новаковићевих лексикографско-лексиколошких опсервација посвећених савременој лексичкој грађи и карактеру Академијина рјечника не постоји дисконтинуитет – Белићев концепт *Речника САНУ* релативно је близак Новаковићевим иницијалним погледима!

Новаковићева гледишта на рјечник савременог српског језика изложена у *Посланици*, могла би да се, с обзиром на њену праву природу, рашчлане на неколико мање-више самосталних цјелина. Овдје ћемо да се задржимо на оним важнијим и снажније оцртаним гледиштима у *Посланици*.

а) *Народни и књижевни народни језик и њихов међусобни однос*

Своја језичка гледишта, посебно она посвећена лексикографском опису српског језика, Стојан Новаковић је градио у доброј мјери ослањајући се на Даничићеве лексикографске погледе и Даничи-

⁶ Да се Новаковић у својој језичкој мисији каткада запути у сфере традиције и културологије уопште, свједочи овај кратки извод: „Кад би се међу тим на једно место сабрали, међу собом упоредили и пречистили сви резултати досадањег рада [на пољу нашега језика], из њих би се хармонија и традиција могле извести у много већој мери. Ону досадашњу емпиричну традицију и хармонију заменила би организована, моћна хармонија, која би се развијала сама собом, све ближе к моћним и великим народним идеалима“ (Новаковић 1888: 32).

ћеву лексикографску праксу. Новаковићев однос према Даничићевом језичком мишљењу никако није био однос догматске природе. То се посебно испољило у оцјени **улоге** народног језика у процесу формирања књижевног језичког израза. Сходно својим филолошким схватањима, Даничић је у спречи **стара писана језичка заоставштина : народни језик**, ослонац видио у првој компоненти, те је сматрао да писана заоставштина треба да буде чинилац на основу којег се обогаћује знање о нашем народном језику.

С појавом Новаковићевих списа посвећених његовању српског језика (посебно *Посланице*), отпочиње јасније разграничавање појма народни језик од појма књижевни народни језик. С Новаковићем се народни језик ставља у жижу, па у народном језику треба тражити ослонац за даље гранање књижевнојезичког израза и његово савремено обликовање (исп. Грицкат 1993: 8). Позивајући се на Вука и Даничића као лексикографе који су поставили „основе нашега језика“, Новаковић у *Посланици* као природни задатак његовог времена тражи да се пође корак даље од њих, да се коначно почне да ради на „речнику књижевног народног језика“, те поглед на савремено језичко наслеђе сумира овако: „Није ли природни задатак нашега времена, да пођемо један корак даље од њих, те да један пут саберемо, прегледамо и преберемо и оно што је у току првих сто година већ постало традиција за наш књижевни језик, што се за тих сто година већ образовало и створило у народном књижевном језику“ (Новаковић 1888: 30). Новаковићева представа о народном књижевном језику сасвим је јасна: то је језик с народном, дијалекатском основицом, али језик очишћен и прочишћен (тј. ослобођен дијалекатских особености карактеристичних за поједине говоре), језик „јачи од свију дијалеката, који ће их све потчинити и у се скупити“ (Новаковић 1888: 31). Огледе тако схваћеног језика – напомиње даље Новаковић – дали су његови славни претходници Вук и Даничић (Вук 1847. у преводу *Новоїа завјѣта*, Даничић 1850. *Пријовейкама из Сїароїа и Новоїа завјѣта*), и њихови преводи лебдјели су пред очима наших филозофа као „идеал чистога народнога, или народнога књижевног језика“ (Новаковић 1888: 62).⁷ У темеље новог рјечника српскога језика, који се, захваљујући Новаковићевој активности и снази његових списа, заправо налазио пред заснивањем – морало би, пребрано и пречишћено, да

⁷ Тако схваћен образац књижевног језика Новаковић убједљиво рашчлањује и образлаже даље: „Упамтимо добро – у свим појединостима, онакав какав је [такав се језик], нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се негде у народу не би говорила“ (Новаковић 1888: 62).

уђе све оно што је на основама народнога језика створено и сачињено у литерарном животу српских писаца (исп. Грицкат 1960б: 214–215; Фекете 1993: 25). Када је о „пречишћавању“ језика ријеч, Новаковић је у првом реду упирао прстом у кованице, старе и нове позајмленице из страних језика (исп. Белић 1959: X).⁸ То и није ништа друго већ својеврсна брига о чистоћи српског језичког израза. Општа брига о српском језику, његовим видовима и његовој лексици не би смјела да пада на терет појединаца (ма колико да су предузимљиви, ма колику филолошку спрему да имају). Такав терет може да поднесе и такву улогу да прихвати само снажна и ваљано организована институција; отуда и Новаковићев позив Академији да у развоју српског језика „сталне путове обележи и пресудну реч изнесе“ (Новаковић 1893: 3).

б) *Временска ѿрсијектѿива рјечника*

С обзиром на то да је Даничићев *Оѿлег* (Рјечника ЈАЗУ) Новаковић оцијенио као „еминентно историчан“ (Новаковић 1888: 26), те да се његов аутор није хтио да упушта у оцјену нових ријечи, Новаковић је сматрао да између Рјечника ЈАЗУ (односно његовог *Оѿлега*) и новог рјечника Српске академије мора да постоји континуитет: у њега ваља да уђе лексичко благо од Доситеја до његовог времена. Новаковић, дакле, полази од Даничићевог временског разграничења изнесеног у *Оѿледу*, гдје он повлачи црту између „старог“ и „новог“ времена: старо (како то Даничић каже) – „којему је на крају народни језик у данашњем свом стању“, и ново – „којему је на почетку тај језик“ (исп. Новаковић 1888: 26).

У разради принципа за израду новог рјечника, Новаковићева идеја водила била је да уз лексичко благо старије књижевности с подручја штокавског дијалекта и народне лексике засвједочене у Вуковом *Срѿском рјечнику*, постоји и трећи, савремени лексички фонд, тј. све оно што су представници савремене литературе од Доситеја наовамо посвједочили и приновили. „За последњих стотинак година, говорио је Новаковић, створио се нови стил, нова синтакса, фразеологија, метафоре, па и нешто нове лексике, те би све то ваљало изнети пред будуће говорнике и писце, да они не би лутали и понављали

⁸ Оцјењујући мјесто ријечима страног поријекла Новаковић је веома одређен: „Још би се могла разумети употреба страних речи где језик својих речи нема. Али где је год могућно послужити се својом речју, грехота је не служити се њоме, и тиме језику управо наметати сиротињу и у ономе чим није сиротан“ (Новаковић 1888: 38).

исти стваралачки пут“ (Грицкат 1993: 8). Новаковић у *Посланици* оцјењује као неизрециву корист могућност да учени људи (писци, стилисти, мислиоци) уз какву изнесу ријеч могу да виде оквир њене употребе „од Доситија па до данашњих писаца“. Он је, дакле, сасвим јасно запажао да употребну вриједност неке лексеме може да да само темељито заснован и добро осмишљен рјечник, чију лексичку презентацију прати широка и ваљано припремљена грађа. Иако је сматрао да би издвајање и исписивање грађе из књижевних дјела за нови рјечник могло да потраје неколико година, Новаковић никако није могао да замисли како би његова израда могла да зађе дубоко у XX вијек. Зато је литерарне изворе ограничио на своје вријеме, тј. сам крај XIX вијека. А на своје вријеме, с друге стране, гледао је као на период кристализације, период завршног таложења књижевног израза.⁹

в) *Дијалекатска и рејонална йерсйектйива*

Смјернице које би водиле ка изради савременог рјечника српског језика већ су биле уткане у Вуковом *Српском рјечнику*. Али тај модел, с обзиром на чињеницу да је био заснован на „јужном“ изразу, идиому који је означен као источнохерцеговачко-дубровачки,¹⁰ у Новаковићево вријеме схваћен је као преузак територијални и дијалекатски оквир за општу културну подлогу модерног српског књижевно-језичког израза. Упоредо с овим, наметању „јужног“ израза супротстављала се екавска шумадијска и војвођанска средина као најснажнији носилац српске националне културе, као и запажање како у Србији (додајмо: западној Србији), „јужни говор попушта“,¹¹ То су фактори који су нагнали Новаковића да у „општем типу српског језика“ види ишчишћен језички израз, израз ослобођен локалних обиљежја у мишљењу, изразу и стилу (Новаковић 1888: 33). Он се, дакле, залаже за једну нарочиту, прочишћену варијанту народног је-

⁹ „Он је своју епоху посматрао као ‘кристализацију и пошљедње ста-
ложавање’ књижевног израза, у очекивању када ће на њега бити ‘ударена
пошљедња политура’, а при томе ће се дијалекти, некаквим целисходним
развојем, стопити у монолитни књижевни језик“ (Грицкат 1988: 28–29).

¹⁰ „Вуково нагињање ијекавском ‘јужном’ изразу, односно источно-
херцеговачко-дубровачком идиому није, наиме, било општеприхваћено, пре
свега од србијанско-војвођанске средине“ (Фекете 1993: 26).

¹¹ Наводећи ово запажање, Новаковић се позива на М. Ђ. Милићевића, без назнаке извора. Запажање је, изгледа, могло да буде и усмене природе (Новаковић 1888: 64, у фусноти).

зика као књижевног (исп. Грицкат 1960б: 215), у којем говорни тип цивилизацијски и културно најснажнијих средина има недвосмислен примат. Сходно тако оличеној представи о језику књижевности, Академији и предлаже израду екавски устројенога рјечника чији би један дио корпуса чинила књижевна грађа од Доситеја Обрадовића наоувамо, а други дијалекатска лексичка грађа сакупљена на систематичан начин. У улози тако схваћеног дијалекта чије језичке особине чине фундаментални основ и имају надређену улогу у профилисању књижевног језика, Новаковић се изразио на сликовит начин: „Као што се јунаци или старешине [...] истичу својом снагом и општим признањем за представнике племена и народа, тако и међу племенима једнога истога народа једно племе даје тип осталима у околи кад развије снаге за то, а међу дијалектима један дијалекат осваја остале и ставља им се за старешину“ (Новаковић 1888: 42).

г) *Лексички садржаји, семантичка и стилска перспектива*

Разрјешивши типолошко питање књижевног језика и његов лик, одредивши временску димензију рјечника и његову дијалекатску заснованост, Новаковић се прилично одрешито упустио у питања лексичког садржаја. Вукову парадигму књижевног језика Новаковић је прихватио без остатка, истовремено се старајући да се лексичке области и лексички садржаји што обухватније прикажу у новом великом рјечнику српскога језика. Имајући у виду факат да се језик „расклапа на разне мање или веће кругове и саставне делове“, да сваки сегмент друштвеног живота, човјеков материјални и духовни свијет, имају себи својствена језичка обиљежја, да се друштвени сталежи и образовни профили језички међусобно разликују (у том погледу он указује на језик образованих слојева: приповедача, филолога, политичара и правника) – Новаковић је указивао на неке аспекте њиховог лексикона (ријечи и њихова значења, терминологију, „обрте“, фигуре), изражавајући истовремено бојазан да ће језик имати „штету често ненадокнадну и неопростиву“, ако се све то у припреми грађе за рјечник непотпуно исцрпе (Новаковић 1888: 80).

Разматрајући питање састава и устројства лексикона, Новаковић је оквирно скицирао шта би ваљало да уђе у рјечник а шта не. Дајући лингвистичким захтјевима мањи значај („лингвистиком се послужити за методу“), он је сматрао како замишљени рјечник у првом реду треба да задовољава литерарне захтјеве. Зато је био против уношења властитих имена, „тамних“ ријечи и књижевном језику несродне лексичке грађе. Насупрот овом, залагао се за концепцију која би била снажно усмјерена на семантику, фразеологију и све оно „чим се

природни опсег речника књижевног језика боље осветљава“ (Новаковић 1888: 78; исп. Белић 1959: IX). Напомињући да су се у свим боље проученим страним језицима разрађивала питања о значењима ријечи и о синонимима, те да је то поље код нас тек понегдје „узгред додиривано“, питање употребе синонима и блискозначница Новаковић је сасвим добро поставио: „Познавање синонима је умеће сваку реч употребити на правом свом месту, а речи са сродним значењима знати разликовати једну од друге и употребљавати сваку онде где треба“ (Новаковић 1888: 39).

Посебну пажњу у *Посланици* Новаковић је посветио терминолошкој лексици. Снажно се угледајући на искуства Румунске академије наука у изради рјечника румунског језика, он је начелно представио терминолошке области које би морале да нађу своје мјесто у општем лексикону. Уопштено речено, Новаковићеве замисли о лексици новог рјечника обухватиле су све важније области српске материјалне и духовне културе. Као илустрацију навео је радове Јосифа Панчића (ботаничка народна терминологија), Луке Зора (рибе и риболов), Владана Ђорђевића (народна медицина), Валтазара Богишића (правни обичаји). Као плод Новаковићевих замисли, годину дана касније, појавиће се *Ујујстиво за куљење речи њо народу* (1889); *Ујујстиво* је обухватило 99 тачака и имало је за циљ да се свеколика народна терминологија исцрпи у што потпунијој мјери (исп. Белић 1959: XI и XV).

Новаковић је у *Посланици* изнио и нека запажања о стилистичкој перспективи српског језика. Развојни лук српског језика тијесно је повезивао с питањима израде новог рјечника. У том погледу, Новаковић је сматрао да рјечник каквог га он види, може и мора да послужи као широко заснована основа за утемељење препознатљивог српског стила: „Може се знати, и за то треба да се зна шта је то српски стил“ (Новаковић 1888: 37). Позивајући се на народе с профилисаним ликом књижевног језика („који су за рана обделали свој стил“), Новаковић истиче потребу за чистим писањем. Чисто писање подразумијевало би правилну употребу облика, „стилистичких обрта и конструкција“, ваљано осмишљену и чисту реченицу. Ова питања, као и она о значењима и употреби ријечи, о глаголским облицима и њиховој фразеологији итд.,¹² почела су у Новаковићево вријеме „по невољи“ све снажније да привлаче пажњу. У том погледу он се позива на Даничићеву *Српску синџаксу* као фундаментално дјело посве-

¹² „С нашим глаголом је“ – истицао је Новаковић – „у вези сва наша фразеологија која такође чека да се испита и у одабраним примерима прикупи и стави на углед, на поуку и на богаћење стила“ (Новаковић 1888: 36).

ћено обради падежних облика и њихових значења, али и на ситније радове Јована Бошковића и Јована Живановића писане с циљем језичког прочишћења (Новаковић 1888: 35).

Како год то мислио о својим претходницима (Вуку, Даничићу, Миклошићу), о „неговању језика српског“ (лексици српскога језика, српском прозном стилу и његовом изразу, говорном језику), о савременом описном рјечнику српскога језика, те ма шта да је предузимао за утемељење тога дјела прије свечаног подношења *Посланице* и послије ње, пред Новаковићем је стално лебдио један општи циљ – језички савјет и језичко богаћење.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1959: Александар Белић, Увод, у: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. 1, VII–XXVI.
- Винце 1981: Zlatko Vince, Odjek Daničićeve koncepcije Akademijina Rječnika, *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд: Српска академија наука и уметности – Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 391–400.
- Грицкат 1960а: Ирена Грицкат, Академијски речници и њихови задаци (I део), *Наш језик* X/3–6, Београд, 88–100.
- Грицкат 1960б: Ирена Грицкат, Академијски речници и њихови задаци (II део), *Наш језик* X/7–10, Београд, 212–227.
- Грицкат 1988: Ирена Грицкат, Речник Српске академије наука и уметности – почеци, лик, перспективе, *Глас САНУ* CCCLII, Одељење језика и књижевности, књ. 13, Београд, 25–39.
- Грицкат 1993: Ирена Грицкат, Стогодишњица лексикографског рада при Српској академији наука и уметности, у: *Сто година лексикографској раду у САНУ*, Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 5–13.
- Драгићевић 2015: Рајна Драгићевић, Стојан Новаковић као лингвиста, *Наш језик* XLVI/3–4, Београд, 1–9.
- Јагић 1930: Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života*, knj. I, Београд.
- Књига ЂД: *Књига Ђуре Даничића*, прир. Војислав Ђурић, Београд: Српска књижевна задруга, Београд, 1976.
- Новаковић 1878: Glasovi o Ogledu rječnika: Pismo Stojana Novakovića predsjedniku, *Rad JAZU* XLV, Zagreb, 165–213.
- Новаковић 1888: Стојан Новаковић, Српска краљевска академија и неговање језика српског (Посланица Академији наука философских), *Глас Српске краљевске академије* X, Београд, 5–87.

- Новаковић 1893: Стојан Новаковић, Предлог Српској краљевској академији да се отпочне купљење грађе за академијски Српски Речник, Посебно издање (прештампано из листа *Јавор*), Земун: Штампарија Јове Карамате.
- Поповић Љ. 1995: Љубомир Поповић, Стејићева концепција српског књижевног језика, *Књижевности и језик* XLIII/3–4, Београд, 1–31.
- Поповић М. 1949: Миодраг Поповић, *Ђура Даничић*, Београд.
- Фекете 1993: Егон Фекете, О Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, у: *Сто година лексикографској ради у САНУ*, Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 21–49.

Neđo G. Jošić

NOVAKOVIĆ'S *POSLANICA* ON THE NURTURING OF THE
SERBIAN LANGUAGE – ITS NATURE AND SIGNIFICANCE FOR
THE DEVELOPMENT OF SERBIAN LEXICOGRAPHIC THOUGHT

Summary

Novaković's linguistic points of view expressed in the voluminous manuscript *Serbian Royal Academy and nurturing of the Serbian language* (1888) as a kind of *Poslanica* addressed to the Serbian Academy, are in direct connection with the European philosophical tradition and current linguistic aspirations typical for the second half of the nineteenth century. Relying on the lexicographic tradition of his predecessors and research experience gained through direct insight into the lexical material of modern Serbian language, Novaković established more or less a sound theoretical and methodological framework for the "dictionary of literary national language", a piece of work that would be published from the beginning of the second half of the twentieth century as the *Dictionary of Serbo-Croatian literary and national language*.

Novaković's linguistic viewpoints expressed in the *Poslanica* are of fundamental importance for development of the Serbian descriptive lexicography. Despite some weaknesses (mostly marginal), the *Poslanica* evokes a vivid and powerful image of the future descriptive dictionary of the Serbian language, a vision that indicated, outlined or completely resolved its fundamental lexicographic and lexical postulations. Depicting the national linguistic spirit of the Serbian people, Novaković's postulations presented in the *Poslanica* simultaneously express the very nature of the dictionary, indicate its temporal, dialectal, semantic and stylistic perspective. With regard to considerable temporal distance, this Novaković's ma-

nuscript with its general linguistic scope, is nothing else but a specific kind of manifesto of the new Serbian lexicographic thought.

Key-words: Stojan Novaković, descriptive dictionary of the Serbian language, lexicography, lexicology, lexicographic postulations.